

■ УДК 316.728(477)

І. М. Наколонко, аспірант, Харківська державна академія культури, м. Харків

СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ПРОГРАМУВАННЯ СФЕРИ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Доведено, що існуючі в Україні уявлення щодо популяризації здорового способу життя пов'язані з радянськими соціокультурними практиками та не відповідають умовам сучасного суспільства. Поширення здорового способу життя на основі спеціальних практик та проектного підходу має формуватися як складова модернізації України. Наголошено, що цільовий соціокультурний проект щодо формування здорового способу життя українського суспільства сприятиме розумінню соціокультурного концепту здоров'я, фундаментальним змінам у культурі дозвілля, культурі тіла, тілесних практиках.

Ключові слова: *здоровий спосіб життя, сучасна культура, тілесність, цільовий соціально-культурний проект.*

И. М. Наколонко, аспирант, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

СОЦИОКУЛЬТУРНОЕ ПРОГРАММИРОВАНИЕ СФЕРЫ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ

Доказано, что существующие в Украине представления по продвижению здорового образа жизни связаны с советскими социокультурными практиками и не соответствуют реалиям современного общества. Становление здорового образа жизни на основе специальных практик и проектного подхода должно формироваться как составная часть модернизации Украины. Отмечено, что целевой социокультурный проект по формированию здорового образа жизни украинского общества должен способствовать пониманию социокультурного концепта здоровья, фундаментальным изменениям в культуре досуга, культуре тела, телесных практиках.

Ключевые слова: *здоровый образ жизни, современная культура, телесность, целевой социально-культурный проект.*

I. M. Nakolonko, post-graduate student, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

SOCIO-CULTURAL PROGRAMMING OF A HEALTHY LIFESTYLE OF THE POPULATION OF UKRAINE

It is proved that the existing ideas in Ukraine for promoting a healthy lifestyle are associated with Soviet sociocultural practices and do not correspond to the realities of the modern society. Specific practices and project approach for spreading a healthy lifestyle should become a part of modernization of Ukraine. It is noted that the purpose-oriented sociocultural project for the formation of a healthy lifestyle of Ukrainian society should contribute to an understanding of the socio-cultural concept of health, fundamental changes in the culture of leisure, body culture, bodily practices.

■ **Key words:** *healthy lifestyle, modern culture, corporeality, purpose-oriented socio-cultural project.*

Постановка проблеми. Здоровий спосіб життя (ЗСЖ) — інтегральна соціокультурна складова модернізації суспільства. Суспільне здоров'я відіграє важливу роль у соціально-культурній, соціально-економічній та соціально-політичній системах сучасного суспільства. Цим процесом необхідно керувати, і для того, щоб управління було ефективним, потрібна наукова розробка його змісту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Український академічний дискурс щодо ЗСЖ виявив цілісний комплекс уявлень, поданий зокрема в дослідженнях О. А. Федька (2010), Н. М. Левчук (2015), Г. А. Дмитренка (2011). Відповідно, маємо три основні позиції, які можна по-різному комбінувати: 1) можливість подолання негативних тенденцій через загальне збільшення народжуваності; 2) досягнення позитивної динаміки щодо суспільного здоров'я та соціально-демографічних показників як наслідок підвищення суспільного добробуту; 3) поліпшення стану суспільного здоров'я через упровадження позитивної суспільної ідеології, заснованої на відродженні «традиційних цінностей».

У публіцистиці цілком проігнорована концепція «кризи здоров'я» суспільства пізнього СРСР Н. Еберштада (1981). Превалює помилкове переконання про те, що демографічна криза та криза суспільного здоров'я в Україні пов'язані з періодом суспільної трансформації та локалізовані в 1990–2000 рр. Однак статистичні дані щодо тривалості життя свідчать: сучасна кризова динаміка — продовження процесів пізнього радянського часу, — відповідно, має ті самі системні причини.

Мета статті — окреслити перспективи розробки цільового соціально-культурного проекту з формування ЗСЖ у сучасній Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українське наукове товариство в демографічних концепціях та концепціях щодо проблем суспільного здоров'я зосереджує увагу на показниках народжуваності, що зменшуються, і розглядає їх динаміку як прояв кризових тенденцій. Серед причин демографічної кризи — соціально-економічні, занепад сфери суспільного здоров'я. Це призводить до помилкового, на нашу думку, висновку: підвищення суспільного добробуту позитивно вплине на кризову тенденцію та поліпшить кількісні та якісні демографічні показники — народжуваність, смертність, тривалість життя. У 2015 р. у 216 державах спостерігалася негативна кореляція між показниками народжуваності та ВВП на душу населення (як індикатора добробуту суспільства) (*The World Bank World Development Indicators*). Мало ймовірно, що підвищення суспільного добробуту в Україні сприятиме суттєвому зростанню показника народжуваності вподальшому.

Зв'язок між показниками тривалості життя та суспільного добробуту є несуттєвим (*The World Bank World Development Indicators*), але може відігравати важливу роль, наприклад, якщо заможніші країни провадять ефективнішу політику у сфері суспільного добробуту й мають розвинутіші

громадянські суспільства з інноваційною культурою ЗСЖ. Можна припустити: за умов невирішення причин тривалої «кризи здоров'я» збільшення суспільного добробуту в Україні не зумовить відповідне автоматичне поліпшення стану суспільного здоров'я та його базових індикаторів: тривалості життя та тривалості здорового життя. Можлива інша ситуація — збільшення негативних тенденцій, що спостерігалось під час зростання суспільного добробуту в 1970–1980 рр. (*Life Expectancy At Birth (Both Genders)*).

Основа на відродженні «традиційних цінностей» модель демографічної політики та політики у сфері суспільного здоров'я сутнісно регресивна, адже ігнорує тенденції розвитку сучасного постіндустріального суспільства. Її реалізація не вплине на жодний із чинників, які стоять на заваді успішному впровадженню в суспільстві досягнень «другої епідеміологічної революції», й негативно вплине на ефективність засвоєння нового часового простору життя, що став доступним людині внаслідок збільшення тривалості життя. Більше того, така модель не здатна усунути основні чинники, які поширюють у суспільстві «нездоровий» спосіб життя: шкідливі звички, національну культуру харчування, дисбаланс «дозвілля/робота», невідповідну культуру дозвілля та ін.

Автори аналітичної записки до щорічного послання Президента України до Верховної Ради у 2015 р. зазначали про необхідність «формування суспільного середовища, сприятливого для здорового й тривалого життя людей та сприяння засвоєнню населенням моделі поведінки, зорієнтованої на здоровий спосіб життя» (*Аналітична доповідь до щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році»*, 2015, с. 347). Але в основній частині документа запропоновані напрями розвитку сфери суспільного здоров'я зводяться до трьох положень: економічне стимулювання народжуваності, підвищення суспільного добробуту, поліпшення стану системи охорони здоров'я (*Аналітична доповідь до щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році»*, 2015, с. 347–348).

Таким чином, аналіз дискурсу проблем суспільного здоров'я в Україні не відповідає сучасному стану науки та методологічному рівневі суспільного планування в цій сфері: не сформовано розуміння щодо стратегічного планування ефективного розвитку сфери суспільного здоров'я; недосконалим є розуміння значень, які відіграють важливу роль у сучасних політиках у сфері суспільного здоров'я соціокультурний напрям та поширення ЗСЖ.

Отже, вимоги стосовно цільового соціально-культурного проекту із формування ЗСЖ в Україні мають бути такими:

- чітке розуміння значення ЗСЖ у сфері суспільного здоров'я часу «другої епідеміологічної революції»;
- наявність стратегії, основаної на прийнятті суспільно значимих цілей політики ЗСЖ;

- визначення відповідності соціокультурним реаліям українського суспільства, яке є транзитивним (пострадянським), постіндустріальним та таким, що розвивається;
  - оснований на близькості до національно-історичних традицій та менталітету українського народу;
  - використання сучасного методологічного інструментарію політики у сфері суспільного здоров'я;
  - орієнтування на відкриту систему етичного, суспільно-політичного та наукового дискурсів;
  - здійснення заходів із формування ЗСЖ, зважаючи на ризики суспільному здоров'ю в українському суспільстві.
- Сучасний стан розвитку українського суспільства дозволяє сформувати таку матрицю SWOT-аналізу щодо формування ЗСЖ в Україні (табл.1).

Таблиця 1

Матриця SWOT-аналізу розвитку ЗСЖ в Україні

S Сильні сторони	W Слабі сторони
<p>1. Формування ролі середнього класу</p> <p>2. Інтеграція у світову культуру й дискурс</p>	<p>1. Традиційний спосіб життя</p> <p>2. Шкідливі звички</p> <p>3. Національна кухня</p> <p>4. Нерозвиненість системи охорони здоров'я</p> <p>5. Слабкість системи освіти</p> <p>6. Слабкість науково-дослідної сфери</p> <p>7. Домінування зовнішнього локусу контролю в національному менталітеті</p> <p>8. Недостатній розвиток громадянського суспільства</p>
<p>1. Воєнні виклики та вплив військової культури</p> <p>2. Поширення інноваційних рухів ЗСЖ</p>	<p>1. Кризова динаміка економічного розвитку</p> <p>2. Національна модель конс'юмеристської поведінки</p> <p>3. Неefективність держави</p>
O Можливості	T Загрози

Якщо погодитись із пропонованою в дослідженнях В. Кокенхайма концепцією щодо суспільної ролі вищого середнього класу як творця й

носія соціокультурного ідеалу здоров'я, культури тілесності й відповідних інноваційних практик, необхідно сприяти формуванню цього прошарку. Виникнення вищого середнього класу зумовлене базовими закономірностями розвитку модерного постіндустріального суспільства. Завданням проекту соціокультурних змін є формування соціокультурних складових цього прошарку. Зважаючи на асоційованість вищого середнього класу зі сферою елітної вищої освіти (Митгау, 2012), можна прогнозувати ефективність програм щодо розвитку інноваційних практик ЗСЖ у середовищі університетської молоді.

Освітні ЗСЖ програми мають містити соціокультурний компонент та інтегрувати сучасні інноваційні тенденції розуміння здоров'я в межах опозицій «традиційне розуміння — інноваційне розуміння»: здоров'я як стан, а не як сила; здоров'я як розширення фізичних й духовних можливостей, а не як відсутність захворювань; поєднання концептів здоров'я та краси, а не їх окреме існування.

Рекреаційна культура, заснована на вживанні горілчаних напоїв у великих кількостях, несумісна зі станом тривалого здорового життя. Потреби формування ЗСЖ суперечать національній версії консюмеризму, де горілчані та тютюнові вироби є одним з основних предметів збуту, який здійснюється індустрією маркетингу. Остання, водночас, до цілей максимального збуту адаптує сучасну національну культуру. Як свідчать аналіз світового досвіду з упровадження політики у сфері суспільного здоров'я та наявна карта ризиків щодо суспільного здоров'я в Україні, досягнення цілей поширення ЗСЖ в умовах України неможливе без політики «нульової толерантності» до зловживання алкогольними напоями та тютюнопалінням.

Концептуальними засадами цільового соціокультурного проекту із розвитку ЗСЖ в Україні може стати поєднання проблеми ЗСЖ із широким контекстом модернізації України, зокрема щодо її актуалізації у військово-політичній сфері. Нині соціокультурні зміни вможливаються сприятливим балансом умов. Авторитет сучасної армії та образ воїна апелює, з одного боку, до сучасності й особистісної ефективності, з іншого — до вкорінених у національній історії архетипів богатиря, козака-воїна. Оновлення системи національних символів може створити позитивне емоційне та соціально-психологічне тло для соціально-культурних перетворень, нівелюючи негативні звички, теж укорінені в національній традиції (споживання алкоголю, тютюнопаління, страв національної кухні).

Другим напрямом соціокультурних змін може бути запропоноване стимулювання розвитку передбачених для молодого покоління інноваційних громадських ініціатив та способів життя, які є національними аналогами відповідних американських та європейських рухів — практики вегетаріанства й веганства, стріт-воркаут та ін.

Третій напрям соціокультурних змін — сприяння формуванню нової культури здоров'я середнього та вищого середнього класів через створення нової університетської культури. У цьому разі таку можливість може нада-

ти реформування освітнього сектора на засадах американської або європейської моделі.

Загальна мета *цільового соціокультурного проекту* з формування ЗСЖ в сучасній Україні багатогаспектна. Першою й безпосередньою метою є подолання «кризи здоров'я» (Eberstadt, 1981) і перехід українського суспільства за межу «другої епідеміологічної революції». Друга мета — формування соціокультурних засад розвитку інноваційної культури здоров'я в умовах суспільства, яке перейшло межу «другої епідеміологічної революції».

Загальними цілями такого проекту можуть бути:

- ініціювання національного соціокультурного дискурсу стосовно ЗСЖ;
- орієнтація на носія суспільного ідеалу ЗСЖ;
- відповідність сучасним тенденціям розвитку ЗСЖ;
- використання ефективних концептів соціального конструктивізму щодо забезпечення умов розвитку позитивних соціокультурних тенденцій ЗСЖ в Україні;
- адаптація та інтегрування національної культурної спадщини в інноваційні практики ЗСЖ.

Однак можливість безпосереднього перенесення в Україну тих установлених соціокультурних відносин, які склалися в суспільствах розвинених країн, є проблематичною. Отже, у цілому необхідне створення модифікованих підходів, цілеспрямованих програмно-проектних заходів. Як провідні принципи цільового соціокультурного проекту з поширення ЗСЖ пропонуються такі:

- усвідомлення суспільною думкою факту, що біологічна й соціальна активність людини мають більші часові межі, ніж це передбачає традиційна культура;
- перехід особистості на позиції постіндустріальної свідомості — відповідність стилю її життя сучасним умовам суспільного розвитку стосовно форм праці, активності та дозвілля;
- формування нової традиційності — переосмислення національних культурних традицій щодо їх відповідності апробованим принципам здоров'я в умовах сьогодення;
- усвідомлення особистої відповідальності людини за використання можливостей щодо збереження власного здоров'я;
- активна практична участь особистості в інноваційних способах оздоровлення — в соціальних і культурних практиках, у виробленні нею власного стилю здорового життя;
- активна й системна боротьба суспільства та окремої особистості зі шкідливими звичками — запобігання й уникнення антисоціальних форм нездорової поведінки.

Відповідно до моделі суспільного дискурсу щодо здоров'я (рис. 1), його ініціювання в національному масштабі може складатися з таких компонентів.

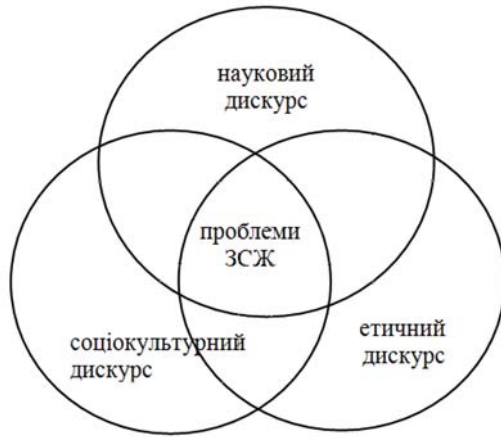

Рис. 1. Загальна схема суспільного дискурсу щодо ЗСЖ

У науковій сфері необхідні дослідження ролі практик ЗСЖ у збереженні здоров'я. Сучасна наукова медична парадигма визначає ЗСЖ одним із основних чинників досягнення високої тривалості здорового життя. Нагальним є завдання перебудови радянської системи профілактичної медицини відповідно до умов сучасного суспільства. Соціокультурний дискурс має розгортатися в контексті доцільних практик ЗСЖ людини. Етичний дискурс вирішуватиме питання моральної доцільності таких практик та соціальних ефектів від запровадження інновацій.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо провідні складові формування здорового способу життя в Україні: суспільний (соціокультурний) дискурс щодо здоров'я, підтримка інноваційних напрямів досягнення здорового способу життя; переосмислення й модифікування традиційної української культури та духовності; персоніфікація й індивідуалізація культури здоров'я; зміни соціокультурних вікових ролей; трансформація естетичного ідеалу людини.

Означене дослідження не вирішує проблему ЗСЖ як соціокультурного феномену. З культурологічної точки зору перспективним є подальше осмислення асоційованих із ЗСЖ суспільних феноменів та динаміки їх змін у постіндустріальному суспільстві.

Список посилань

Аналітична доповідь до щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». (2015). Київ: НІСД.

Дмитренко, Г. А. (2011). Демографічна і системна кризи в Україні: стратегія змін. *Економіка та держава*, 12, 7–9.

- Левчук, Н. М. (2015). Соціальний капітал та здоров'я населення в Україні. *Демографія та соціальна економіка*, 4, 47–56.
- Федько, О. А. (2010). Моделювання взаємозв'язку кризи здоров'я з кризою цінностей в Україні: у пошуках виходу. *Економіка та держава*, 7, 71–75.
- Eberstadt, N. (1981, February 19). The Health Crisis in the USSR. *The New York Review of Books*. Retrieved from <http://www.nybooks.com/articles/1981/02/19/the-health-crisis-in-the-ussr>
- Life Expectancy at Birth (both genders). *Our world in data*. Retrieved from <https://ourworldindata.org/life-expectancy/>
- Murray, C. A. (2012). *Coming apart: the state of white America, 1960–2010*. 1st. New York, NY: Crown Forum.
- The World Bank World Development Indicators. Retrieved from <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>

References

- The analytical report to the annual message of the President of Ukraine to Verkhovna Rada of Ukraine «About the internal and external situation of Ukraine in 2015». (2015). NISD. [in Ukrainian].
- Dmytenko, H. A. (2011). Demographic and systemic crisis in Ukraine: strategy of changes. *Economy and State*, 12, 7–9. [in Ukrainian].
- Levchuk, N. M. (2015). Social capital and health in Ukraine. *Demography and social economy*, 4, 47–56. [in Ukrainian].
- Fedko, O. A. (2010). Modeling the relationship between the crisis of the health and the crisis of values in Ukraine: looking for a decision. *Economy and State*, 7, 71–75. [in Ukrainian].
- Eberstadt, N. (1981, February 19). The Health Crisis in the USSR. *The New York Review of Books*. Retrieved from <http://www.nybooks.com/articles/1981/02/19/the-health-crisis-in-the-ussr>. [in English].
- Life Expectancy at Birth (both genders). *Our world in data*. [ourworldindata.org](https://ourworldindata.org/life-expectancy/). Retrieved from <https://ourworldindata.org/life-expectancy/>. [in English].
- Murray, C. A. (2012). *Coming apart: the state of white America, 1960–2010*. New York, NY: Crown Forum. [in English].
- The World Bank World Development Indicators. data.worldbank.org. Retrieved from <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>. [in English].

UDC 316.728(477)

I. M. Nakolonko, post-graduate student, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

ilaml@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-4060-8227>

SOCIO-CULTURAL PROGRAMMING OF A HEALTHY LIFESTYLE OF THE POPULATION OF UKRAINE

The aim of this paper is to outline the prospects for the elaboration of purpose-oriented socio-cultural project for the formation of healthy lifestyle in modern Ukraine.

Research methodology. The problem has complex character and requires the interdisciplinary approach for its solution. Structural-functional approach identifies the basic elements that form a structure of understanding of the public health issue in its historical connection with the people's way of life. Comparative method compares the socio-cultural phenomena and processes in the Ukrainian society with the similar processes in other socio-cultural systems.

Results. The reasons of the Ukrainian «health crisis» lie in the socio-cultural sphere. Existing ideas about healthy lifestyle promotion are associated with Soviet socio-cultural practices and do not meet the trends of modern society. The distribution of healthy lifestyle in Ukraine requires target-oriented actions which are united within the framework of the programmatic-projective approach. The guiding principles and components of the purpose-oriented sociocultural project for the formation of healthy lifestyle in modern Ukraine are the following: postindustrial vision, social (socio-cultural) discourse regarding, support of innovative trends to achieve a healthy lifestyle, rethinking and modification of traditional Ukrainian culture and spirituality, personification and individualization of the culture of health, changes in socio-cultural age roles, continued human activity over lifetime, transformation of the aesthetic ideal of human being, shared responsibility, struggle with pernicious habits.

Novelty. An attempt is made to present the matrix of SWOT-analysis for the development of healthy lifestyle in Ukraine. Conceptual basics and goals of purpose-oriented socio-cultural project are identified.

The practical significance. The healthy lifestyle should be formed as part of the policy of modernization of Ukraine and its providing in Ukrainian society should be based on specific project approach. Purpose-oriented socio-cultural project for the healthy lifestyle should contribute to socio-cultural shift in understanding the concept of health and fundamental changes in the culture of leisure, culture body, bodily practices.

Key words: *healthy lifestyle, modern culture, corporeality, purpose-oriented socio-cultural project.*

Надійшла до редколегії 17.05.2017 р.